

הרב אשר וייס

אב"ד 'דרכי תורה' ומח"ס מנחת אשר

תשובה האם פוטרת ממיתת ביי"ד

עונשי ביי"ד ע"כ גזה"כ שלא תועיל התשובה. (והנוב"י הוכיח לפי דרכו דע"כ עיקר התשובה אינו אלא חרסת הלב, ולא תיקונים וסיגופים דאם המעשה עיקר התשובה ולא כונת הלב, הלא יביא עדים שהתענה והסתגף ויכופר לו עי"ש). וכדברי הנוב"י כבר כתב המבי"ט בספר בית אלקים שער התשובה פ"ב.

והחיד"א בספר טוב עין סימן ו', (וחזר

על דבריו ביוסף אומץ סימן ל"ה) כתב לדחות את דברי הנוב"י ונקט דלאו משום גזה"כ היא אלא משום דאין ביד הבי"ד לבחון כליות ולב ואדם יראה לעינים ומש"כ אין ביד הבי"ד לקבל תשובת החוטאים עי"ש (והגאון החיד"א חזר עוד על דבריו בספר עין זוכר מערכת המ' אות כ' ובספר שמחת הרגל על הגדש"פ לימוד ג' רמז שני ד"ה ורחץ, עי"ש).

ובשו"ת אור גדול סימן א' (עמוד 36)

כתב להוכיח דע"כ אין הטעם שאין התשובה פוטרת משום דלא ידעין אם באמת חזר בתשובה או לא אלא גזה"כ הוא, שהרי במכות י"ג ע"ב אמר ר' עקיבא דחייבי כריתות ישנם בכלל מלקות דאם עשה תשובה ביי"ד של מעלה מוחלין לו, והרמב"ן במלחמות פירש בשתי דרכים, א' משו"כ מלקות חמורה מכרת משום דבמכות לא מהני תשובה, ב' משו"ה אין זה שתי רשעיות שהרי יכול הוא להפטר מן הכרת ע"י תשובה, ואת"ל דאף בחייבי מלקיות מהני התשובה בעצם שוב אין מלקות חמורה מכרת וגם אין כאן שתי רשעיות עי"ש.

ובאמת נראה יותר דאין ראייה כלל

מדברי הרמב"ן, דמסתבר טפי לומר, דמה לן בטעמא דמילתא, והלא סו"ס התשובה פוטרת מכרת ואינה פוטרת ממלקות וממילא אין כאן אלא רשעה אחת, וגם חומרא יש בזה לגבי

הנה הפליגו חכמינו במעלת התשובה

עד שאמרו (יומא פו:) בתשובה מאהבה שזדונות נעשין לו כזכויות, וכבר כתב הרמב"ם (פ"ז הלכה ד') "ואל ידמה בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העונות והחטאות שעשה אין הדבר כן אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם ולא עוד אלא ששכרו הרבה שהרי טעם טעם החטא ופירש ממנו וכבש יצרו אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו כלומר מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם מפני שהם כובשים את יצרם יותר מהם".

ויש לעיין לפי זה למה לא אהני ליה

תשובתו להפטר ממלקות ומיתת ביי"ד (וכמבואר במכות י"ג ע"ב). ובשלמא בעונשי ממון הלא עיקר התשלום אינו להעניש את החייב אלא לפצות את הזכאי, אבל בעונשי גוף איך יענש לאחר שנקי הוא מכל חטא ועוון וזדונותיו זכויות הם, והלא "נקי וצדיק אל תהרוג" אמרה תורה.

וכבר נחלקו גדולי הדורות בתשובת שאלה זו.

כתב הנודע ביהודה קמא או"ח סימן ל"ה דע"כ אין התשובה מועילה לפטור אדם מעונש ביי"ד דא"כ יאמר כל עבריין חזרתי בתשובה כדי להפטר וז"ל "אלא ודאי גזה"כ היא שאלמלא כן בטלו עונשי התורה בכללן ואין אדם שיומת בבי"ד כי יאמר חטאתי והנני שב, וכיון שהקב"ה רצה ליתן עונש מיתה על קצת עונות כדי שיתירא האדם מלעבור לכן נחוץ הוא שלא תועיל התשובה להציל ממיתת ביי"ד". הרי דעת הנוב"י דכיון דעיקר העונש אינו אלא למען ישמעו וייראו ואם תועיל התשובה בטלו

מלקות דאף אם ישוב בתשובה שלימה כאלעזר בן דורדיא מ"מ אינו נפטר מידי עונש מלקות.

וראיתי להגר"י ענגיל בגליוני הש"ס במכות שם שהאריך בשתי הדרכים הנ"ל והביא הרבה מקורות וצדדים לכאן ולכאן כדרכו בקודש דרך נשר בשמים ואכמ"ל. (אלא שביאר קצת בסגנון אחר דאינו נפטר ע"י תשובה, דכיון דתשובתו ספק היא מוקמינן ליה אחזקת חיוב עי"ש ולדרכו ניחא טפי, דבאמת דברי החיד"א תמוהים לכאורה דאם ספק לנו אם חזר בתשובה או לא איך נהרגנו מספק, ולדברי הגרי"ע ניחא דבמקום ספק אזלינן בתר חזקה, וז"פ).

ולכאורה קשה להבין את מש"כ

החיד"א והגר"ע, דא"א לפוטרו ע"י תשובה כיון שאין האדם בוחן כליות לדעת אם אכן לבו עמו, והלא בהרבה תחומים דין בי"ד מבוסס על הערכה בענין דעתו ולבו של אדם, והלא החוטא חוזר לחזקת חבירות משינהג מנהג חברות כמבואר בסנהדרין כ"ה ובחשן משפט סי' ל"ד סעיף ל"א – ל"ה וכן לגבי קבלת גירות דבעינן קבלה גמורה של עול מצוות, וכאשר בי"ד משתכנע שאכן כונת הגר לקבל עול מצוות בלב שלם מקבלין אותו, וכמו"כ כאשר נראה לבי"ד שאכן חוזר הוא בתשובה והוא נוהג מנהג הצדיקים נפטר אותו מן העונש, ועיין שם בגליוני הש"ס שהקשה לפי מש"כ הרדב"ז (ח"ג סימן תתקכ"א) דכל שבא להודות על עבירה שבידו לפני שבאו עדים תשובה גמורה היא והוא כשר לעדות ולשבועה, דבכה"ג למה לא יפטר מעונש בי"ד עי"ש, ועוד דמה נענה כאשר העברין תלמיד חכם הוא, והרי אמרו (ברכות י"ט ע"א) אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום ודאי עשה תשובה הרי שיש לתלות שודאי עשה תשובה ואיך נהרגנו וי"ל בכ"ז ואכמ"ל.

ובאמת לא ירדתי לסוף דעתו של

החיד"א בהשגתו על הנוב"י, דע"כ צ"ל אף לשיטתו דלא מסברא בעלמא קבעו שאין התשובה פוטר מעונשי בי"ד משום שאין אנו

בוחנים כליות ולב, שהרי אין מענישים מספק, אלא ע"כ גזירת הכתוב הוא דאל"כ בטלו לגמרי דיני עונשים, וכיון דע"כ גזה"כ הוא הרי הן דברי הנוב"י ואין ביניהם ולא כלום, וצ"ע.

אמנם לול"ד היה נראה יותר דבאמת

כל ענין התשובה לא ניתנה אלא בין אדם למקום דמחסדי השי"ת הוא שתתקבל תשובת החטאים וכמ"ש רבינו יונה בשע"ת ש"א סעיף א', ולא ניתנה מתנה זו לישראל אלא לכפרה ולטהרה בידי שמים, ואין זה ענין כלל לעונשי בי"ד.

ויסוד הדברים הרי הוא בירושלמי

מכות פ"ב מ"ו "שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמרה להם "חטאים תרדף רעה" שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו אמרה להם "הנפש החוטאת היא תמות" שאלו לקודשא בריך הוא חוטא מהו עונשו אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו".

הרי לן שאין התשובה מתקבלת לא לפי החכמה ולא לפי הנבואה אלא מתנת אלקים היא, ואין הבי"ד דן אלא לפי החכמה והנבואה, ובדין שמים גזר הקב"ה "שובו בנים שובבים ארפא משובתם".

ומה מאוד שמחתי כשראיתי שוב

שכך כתב הכהן הגדול מאחיו רבי צדוק מלובלין בתקנת השבין (סימן ח' ד"ה ועיין) ולאחר שהביא את דברי הנוב"י וטען לעומתו דאין עיקר העונש כדי להרתיע ולהפחיד שהרי יוכל החוטא בקל להשתמט מעדים והתראה, ושוב דחה גם את דברי החיד"א דמ"מ איך יענש אדם ויהרג מספק, שוב כתב כדברינו ואף הוא רמז לדברי הירושלמי עי"ש.

והנה כתבו התוס' ביבמות כ"ב ע"ב

דאף במי שחייב נידוי אין התשובה פוטר, ויש לעיין בזה לפי דברי הנוב"י והחיד"א אך לדרכנו הדברים פשוטים, דבכל

הנוגע לבי"ד אין התשובה מועילה ומפתח של התשובה בידו של הקב"ה, ודו"ק בזה כי קצרת.

ב

הן חזיתי לשנים מגדולי פולין ולמדניה המובהקים שהתפלמסו בשאלה הנוגעת אף היא לתוקף התשובה לגבי דיני התורה ועונשיה.

הגר"י פיעטרקובסקי בספר הנחמד

פסקי תשובה סי' ע"ז בהגה"ה העיר במי שבא על הערוה והוליד ממזר ושוב חזר בתשובה, למה לא יטהר הממזר והלא אין ממזרות אלא בביאת איסור וכיון שהחטא נעקר למפרע והרי הוא כאילו מעולם לא חטא (ועדיף מאונס), למה יהיה הבן ממזר, ובהערות בסוף הספר מהגאון רבי יעקב מאיר בידרמן כתב לתרץ עפ"י דברי הגמ' ביבמות כ"ב ע"ב דר"ש בן מנסיא אמר "מאי דכתיב מעוות לא יוכל לתקון, זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר", הרי דכל שהוליד ממזר לא מהני תשובה. והגר"פ חזר וטען לעומתו דלמה לא נימא מעין "גיטו וידו באין כאחד" דאם מהני התשובה לעקור את החטא למפרע ולטהר ממזרים שוב לא הוי מעוות לא יוכל לתקון עי"ש.

אמנם בגוף הסוגיא ביבמות (כ"ב

ע"ב) אמרו דאף דאמר רשב"מ דהוי מעוות לא יוכל לתקון מ"מ אם חזר בתשובה חייב הבן בכבודו ד"השתא מיהת עושה מעשה עמך הוא", ולכאורה נראה בכונת הגמ' דבאמת מהני תשובה אף בהוליד בן ממזר, אלא שהמעוות אינו בר תיקון ולעולם נשאר רושם החטא בעולם שהרי ממזר הביא לעולם, אך אין זה נוגע כלל לתשובה. אמנם במק"א (עיין לעיל סימן י"ד) דנתי לפרש כונת הגמ' דבאמת אינו מתכפר אלא דמ"מ צדיק הוא מאחר שעשה תשובה, דאף אם מעוכב כפרה הוא אין עיכובו מונע לטהרה, וכך נראה לכאורה מדברי רש"י

בחגיגה (ט.) "שהביא פסולים בישראל ויהא זכרון לעונו ולפיכך אין עונותיו נמחקין בתשובה", ועדיין צ"ע.

ובגוף קושית הגרי"פ הנ"ל נראה פשוט

כביעתא בכותחא דלק"מ, דבעצם ביאת איסור היא אף אם תשובה מהני דאין ממזרות תלויה אלא בחפצא דעבירה דהלא פשוט דחשו"ק וכן האונס שבאו על הערוה הולד ממזר ואין זה ענין לתיקון התשובה כלל וכלל.

ג

הנה אף שנתבאר הלכתא בטעמא

דלא מהני תשובה כלל בכל הנוגע לעונשי בי"ד ולממזרות, מ"מ נראה דמהני תשובה כאשר בי"ד מכין ועונשין שלא מן הדין, דכיון שאין עונש זה מעיקר דין תורה אלא משום מצות הבי"ד להעמיד את הדת על תילה, תלוי הוא בנטיית לב הבי"ד, ומן הראוי לנהוג בחמלה עם החוטא ששב אל ה' בכל לבו.

ודבר זה למדתי מפי שלשה מגדולי

רבותינו בשו"ת הרשב"א (ח"ה סימן רל"ט) נשאל הרשב"א על נער כהן שנחשד בערוה וקנסוהו למנוע ממנו מתנות כהונה ושוב חזר בתשובה וכתב הרשב"א "אם רואה אתה שחזר בו נסה נא אותו ותן דעתך עליו, אם יתחרט וישוב מדרכו הרעה, יסרהו קצת על הקודם, ופשוט ידך עליו לקבלו בתשובה", הרי דבכל הנוגע לעונש שלא מן הדין יש להקל על השב.

ובעי"ז כתב בשו"ת זכרון יהודה לרבי

יהודה בן הרא"ש (סימן מ"ז), וכך כתב גם בשו"ת הריב"ש (סימן רפ"א) עי"ש.

ומשו"כ יש לתמוה על מש"כ בשו"ת

פנים מאירות (ח"א סימן צ) במי שחילל את השבת והרב רצה לנדותו ואף שחזר בתשובה שלימה פסק שמנדין אותו לפי"ד התוס' ביבמות דאף בנידוי אין התשובה

פוטרת, אך נראה יותר דאין דבריהם אמורים
אלא במי שחז"ל חייבוהו בנידוי, ולא בפלוני
שהרב רצה לנדותו שלא מן הדין, ודו"ק בזה.

ד

בענין תשובת אנשי עיר הנדחת

כתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות עבודה זרה
ה"ו) "היאך דין עיר הנדחת בזמן שתהיה ראויה
להעשות עיר הנדחת בית דין הגדול שולחין
ודורשין וחוקרין עד שידעו בראיה ברורה
שהודחה כל העיר או רובה וחזרו לעבודת
כוכבים אחר כך שולחים להם שני תלמידי
חכמים להזהירם ולהחזירם אם חזרו ועשו
תשובה מוטב ואם יעמדו באולתן בית דין
מצוין לכל ישראל לעלות עליהן ועורכין עמהן
מלחמה עד שתבקע העיר וכשתבקע מיד
מרבין להם בתי דינים ודנים אותם" ובראב"ד
שם כתב "א"א טוב הדבר שתועיל להם
התשובה אבל לא מצאתי תשובה מועלת אחר
התראה ומעשה". וכתב שם במגדול עוז "ואני
אומר כי טעות סופר היה בספרו וכבר בדקתי
בספר שהוגה בכתיבת ר"מ ז"ל וחתימתו ואין
כתוב בו אח"כ חוזרים, ואפ"ה תמה אני למה
לא תועיל אחר כל דבר שבעולם והרי כתיב
שובו בנים שובבים". ודבריו פלא וכי עלה על
דעתו דתשובה מהני לפטור מעונשי מלקות
ומיתה, ואפשר שזה גופה כונת המגדל עוז, ולא
בא אלא לשאול שאלת כל הגדולים הנ"ל למה
לא תועיל התשובה לכפר ולבטל עונשי
בי"ד, ודו"ק כי קצרתי ובאמת תימה גדולה היא
שיהני תשובת אנשי עיר הנדחת לפוטרת מן
העונש.

ובכסף משנה שם כתב "וי"ל שמה
שכתב רבינו ששולחים להם שני ת"ח להזהירם
וכו' אינה התראה גמורה מאחר שאינה לכל
אחד בפרט". ולא ירדתי כלל לסוף דעתו
דהתראה זו שכתב הרמב"ם אינה ההתראה
לפני שעבדו עבדו"ז אלא התראה שאם יוסיפו
לחטוא ייענשו ולאחר שהותרו חזרו

בתשובה, ומ"מ תמה הראב"ד איך תועיל
התשובה אחר שעבדו עבדו"ז בהתראה, וא"כ מה
תירץ הכס"מ.

והנראה בזה דאף דלא מהני תשובה
לפטור את החוטא מעונש בי"ד מ"מ מהני
התשובה לדונם כיחידים שעבדו עבדו"ז שדינם
בסקילה ואין נשיהם ובניהם נהרגים ואין
ממונם אבד, ולא כדין עיה"נ שדינם בהרג
ונשיהם וטפם נהרגים וממונם אבד, וראיתי
שכ"כ בצפנת פענח על הרמב"ם שם.

ואפשר עוד בזה, דבאמת יפלא למה
אמרה תורה בעיר הנדחת שגם נשיהם וטפם
נהרגים וממונם אבד, ולא מצינו כזאת אלא
במלחמת שבעה עממין, ונראה מזה
לכאורה, דגדר עיר הנדחת הוא, דכיון שרוב
העיר עבדו עבדו"ז, והציבור כולו פירש מן הכלל
להיות שורש פורה ראש ולענה, דינם כדין אויב
ועושין בהם מלחמה, ובמלחמת מצוה גם טף
ונשים נהרגים, וכלשון הרמב"ם שם "מצוין כל
ישראל לעלות עליהם ועורכין עמהן מלחמה
עד שתבקע העיר" וכו', עי"ש. וכיון דדין
מלחמה היא, הרי מצינו במלחמה שקוראין
לאויב לשלום אם יכנע, וכמו"כ בעיה"נ אם
יחזרו למוטב בטל מהם דין עיה"נ והעובדים
ידונו כל אחד כדין העובד עבודה זרה.

אך באמת נראה יותר בסגנון
אחר, דעיקר גדר עיר הנדחת משום שיצאו מן
הכלל ופירשו מן הציבור לעבוד אלהים
אחרים, וכיון שחזרו בתשובה חזרו לחיק עם
ה' לחסות בצילו ית"ש ואין בהם דין עיר
הנדחת, ויסוד הדבר דכל עוד לא המרו פי
שליחי הבי"ד אלא חזרו למוטב מעיקרא לא
נעשו עיר הנדחת ולא שהתשובה מכפרת
ומבטלת דין זה אף שעדיין עונש העובד עבדו"ז
רובץ על כל אחד ואחד, ועונש זה לא מהני
ליה תשובה כמבואר.

והדברים מתיישבים על הלב

ביותר, דהנה נושאי כליו של הרמב"ם לא הביאו מקור לדבריו, אך המלבי"ם (פרשת ראה פי"ג) הביא שמקורו בספר יהושע (פרק כ"ב) דלאחר שבני ראובן בנו מזבח מעבר לירדן שלח יהושע את פנחס ועשרה נשיאים, להזהירם, ומכאן שיש להזהיר את העיר לפני הכרזתה כעיר הנדחת, ודו"ק בכ"ז כי נכון הוא.